

Pauli Kettunen

Oliko hyvinvointivaltio projekti?

1980-luvulta lähtien useissa tutkimuksissa ja keskustelupuheenvuoroissa on puhuttu hyvinvointivaltiosta projektina. Käsittelen tähän puhetapaan liittyviä ongelmia erityisesti suomalaisen hyvinvointivaltion historiallisen tulkitsemisen kannalta.

Mitä 'projekti' tarkoittaa? Projekti on jonkin tai joidenkin järkiolentojen tekoa. Projekti alkaa ja loppuu, sillä on suunnitelma ja toteuttajat, siitä laaditaan loppuraportti, jossa selvitetään kulut ja tulokset. Projektin edellytetään saavan jotakin valmiiksi. Projektille ei kelpaa revisionistisen sosialismin teoretikon Eduard Bernsteinin ohje, jonka mukaan liike on kaikki, päämäärä ei mitään. Kelpo projektin päätökseksi ei myöskään sovi sen aikaansaannosten tuhoutuminen.

Hakusanalla 'hyvinvointivaltioprojekti' löytää Internetistä kirjoituksia, joissa kysytään: "Hyvinvointivaltioprojekti on ohi: miten käy huono-osaisten?", tai todetaan: "Suurten kertomusten aika on ohi ja hyvinvointivaltioprojekti näyttää tulleen tiensä päähän." Tällaiset kysymykset ja toteamukset hämmentävät. Jos kerran hyvinvointivaltioprojekti on ohi eli tullut valmiiksi, huono-osaisten olisi pitänyt lakata olemasta huono-osaisia. Vai onko projekti keskeytetty ennen valmistumistaan? Vai ovatko hyvinvointivaltioprojektin aikaansaannokset alkaneet sen valmistuttua oitis rapistua? Anneli Anttonen ja Jorma Sipilä viittaavat tähän suuntaan kirjansa *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa* päätössanoissa: "1980-luvulla hyvinvointipolitiikkamme saattoi olla kansallinen ylpeydenaihe, mutta nyt se muistuttaa vanhaa puutaloa, jossa on paljon viehättävää, mutta vieraskin huomaa, ettei omistajalla ole vuosiin ollut rahaa eikä tahtoa pitää taloan kunnossa." (Anttonen & Sipilä 2000, 276.)

Useimmiten projekti-sana on yhdistetty hyvinvointivaltioon sillä tavoin, että on haluttu sanoa jonkin prosessin päättyneen. Projektista puhumalla hyvinvointivaltio on voitu esittää yhdeksi niistä suurista tai vähän pienemmistä kertomuksista, joita on pidetty tyypillisinä modernille ja jotka ovat tulleet tiensä päähän. 'Projektilla' on myös haluttu kuvata eri ryhmien laajaa ja

voimakasta sitoutumista hyvinvointivaltion rakentamiseen. Samalla on annettu ymmärtää, että projektin päättymisen - mistä syystä se sitten onkin tapahtunut - uhkaa itse hyvinvointivaltiota. Puhuminen projektista ja sen päättymisestä vihjaa myös, ja aivan perustellusti, ettei 1990-luvun lama sinänsä riitä selittämään suomalaisessa hyvinvointivaltiossa ja sille annetuissa merkityksissä tapahtuneita muutoksia.

Se, että 1980-luvun jälkeinen muutos käsitteellistetään hyvinvointivaltioprojektin päättymiseksi, on kuitenkin ongelmallista. Kyse on muutoksesta, jota täytyy käsitteellistää, mutta puhuminen "projektin päättymisestä" luo menneestä empiirisesti kestävämmän kuvan. Tällä voi olla pulmallisia seurauksia nykypäivän tilanteen- ja tehtävänmäärittelyille.

Projektikuvan monet tasot

Minkä tai keiden projektiksi hyvinvointivaltio esitetään? Voidaan erottaa ainakin neljä tasoa. Yleisimmällä tasolla se on esitetty modernin projektiksi. Tätä hieman alemmalla tasolla projektiluonne on voitu liittää siihen, mitkä poliittiset voimat ovat olleet pääosassa hyvinvointivaltion rakentamisessa. Pohjoismaista hyvinvointivaltiota on pidetty sosiaalidemokraattisena projektina. Seuraavalla tasolla puhe on ollut siitä, mille toimijoille on säilytetty vastuu sosiaalisen turvallisuuden tuottamisessa: valtiolle, vapaaehtoisille organisaatioille, perheelle, markkinoille. Pohjoismaita tarkasteltaessa on korostettu vahvaa valtiota - hyvinvointivaltio vahvan valtion projektina. Neljännellä tasolla on kyse siitä, miten hyvinvointivaltio on rakenteistanut kohteidensa toimija-asemia ja luonut itselleen legitiimiytensä ja olemassaolonsa turvaajia. Tällä tasolla pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon yhdistetään usein vahvan naisen stereotypia - hyvinvointivaltio vahvan naisen projektina.

Näitä eri tasoja ja niiden suhteita problematisoidaan erilaisissa hyvinvointivaltioiden tyypittelyissä. Tunnetuin lienee Gösta Esping-Andersenin (1990, 26-29) liberaalin, konservatiivis-korporatiivisen ja sosiaalidemokraattisen hyvinvointiregiimin erottelu. Toisinaan 'projekti', tämä suunnitelmallista toimintaa tarkoittava käsite, on venytetty viittaamaan tällaisiin paljolti tiedostamattomiin institutionaalisiin jatkuvuuksiin ja polkuriippuvuuksiin, tyyliin "minkä tyyppinen projekti se-ja-se hyvinvointivaltio on"?

Olellainen kysymys on, millä tavalla projektinäkökulma paljastaa, kätkee tai yksioikoistaa hyvinvointivaltion poliittisuutta.

Projektinäkökulma on auttanut paljastamaan hyvinvointivaltiosta sellaista poliittisuutta, jonka

vanhempi funktionalistinen tarkastelu on peittänyt. Kun hyvinvointivaltiota on tutkittu modernin projektina, sosiaalipolitiikkaa ei ole tyydytty tarkastelemaan vastaamisena teollisen modernisaation synnyttämiin ongelmiin ja tarpeisiin. Sosiaalipolitiikan historia on myös näiden ongelmien ja tarpeiden määrittelyn historiaa ja tähän liittyvän tiedon ja vallan historiaa.

Tämä korostus auttaa huomaamaan esimerkiksi diskurssien ja instituutioiden muutosten eriaikaisuuksia. Erityisesti Suomen kaltaisessa perifeerisessä maassa ongelmanmäärittelyn ja lainsäädäntötoimen välillä oli usein pitkä aika. Suomalainen oppisivistyneistö omaksui 1800-luvun lopulla keskustan ja periferian asetelman tapoihinsa jäsentää todellisuutta. Oletuksen mukaan perifeerisen maan eliitin - ja myöhemmin myös kansanliikkeiden, kuten työväenliikkeen - oli mahdollista ja välttämätöntä muodostaa sosiaalinen ja poliittinen ajattelunsa edistyneempiä yhteiskuntia koskevan tiedon pohjalta. Ongelmia piti ennakoita ja niiden ratkaisuja hahmottaa hankkimalla tietoa keskusmaiden kokemuksista, ratkaisuista ja virheistä. Tuloksena oli kuitenkin myös keskenään vastakkaisia vallitsevien asiaintilojen tulkintoja. Olevan kuvauksena saattoi toimia ennakoitu tulevaisuus, jolloin oman maan uudenaikaistumisen astetta ja vauhtia ylikorostettiin, tai sitten "sivistysmaiden" nykyisyydeksi pääteltyä kuvaa käytettiin kontrastina osoittamaan kotoisten olojen takapajuisuutta. Rakenteelliseksi piirteeksi muodostui pitkä aikaväli ongelman ja sen ratkaisun ensi esittelyn ja oppien käytännöllisten sovellusten välillä (Kettunen 2001a, 181-182, 219-231).

Toisen maailmansodan jälkeen - jossain määrin jo 1930-luvulla, muttei sitä ennen - Ruotsi nousi Suomessa edustamaan modernisaation keskusta ja samalla Ruotsista tehtiin suomalaisen yhteiskunnan oma tulevaisuuden koodi (vrt. Karvonen 1981). Mahdollisia olivat sekä reformistiset että konservatiiviset muunnelmat. Ruotsi kävi mittapuusta kotoisten olojen kritisoinnissa ja uudistusten formuloinnissa - tämä tapahtui hyvin laajan ja arkisen pohjoismaisen sosiaalipoliittisen yhteistoiminnan tuella - mutta saatettiin myös varoittaa, ettei jonkin uudistuksen toimeenpanossa saanut pitää kiirettä, vaan oli ensin katsottava, miten se onnistuisi Ruotsissa.

Kuva hyvinvointivaltiosta projektina jättää kuitenkin sivuun tärkeitä puolia hyvinvointivaltiohistorian poliittisuudesta. Kulloinkin avointen vaihtoehtojen kirjo ja kamppailu katoaa näkyvistä. Niin ikään katoaa se, miten hyvinvointivaltion historiassa kietoutuvat toisiinsa tieto ja suunnittelu sekä eri intressien konfliktit ja kompromissit (Kettunen 2001b).

Se, missä määrin projektikuva tavoittaa hyvinvointivaltion kehityspiirteitä, vaihtelee maittain.

Esitys hyvinvointivaltiosta projektina, nimittäin sosiaalidemokraattisena projektina, sopii paremmin Ruotsiin kuin Suomeen. Projektikuvan välittämä hyvinvointivaltion poliittisuus on kuitenkin myös Ruotsin tapauksessa yksioikoistettua, liian johdonmukaista ja suunnitelmallista, ristiriidoista ja kompromisseista puhdistettua.

Kompromissit ja suunnittelu

Ruotsissa sosiaalidemokraatit nousivat 1930-luvulla vahvemmin kuin muissa Pohjoismaissa ja etenkin Suomessa määrittelemään, mitä mieltä 'yhteiskunta' - tuo pohjoismaisten poliittisten kielten keskeinen toimija - oli eri asioista eli mitä olivat yhteiskunnan arvot ja normit. Tuolloin kehittyi näkemys tehokkuuden, tasa-arvon ja solidaarisuuden hyvästä kehästä, usko siihen, että nämä hyvät asiat tukivat toinen toistaan. Tämä näkemys ei kuitenkaan juontunut edes Ruotsissa vain jostakin sosiaalidemokratian edustamasta. Niin Ruotsin kuin muiden Pohjoismaiden hyvinvointivaltioiden historiallisissa tulkinnoissa on perustellusti korostettu itsenäisten talonpoikien poliittista roolia sekä "luterilaisen talonpoikaisen valistuksen" kulttuurista traditiota (Sørensen & Stråth 1997). Usko hyvään kehään materialisoitui 1930-luvun pohjoismaisissa luokkakompromisseissa: työmiehen ja talonpojan eli sosiaalidemokraattien ja agraaripuolueiden hallituskoalitioissa sekä teollisten työmarkkinoiden neuvottelu- ja sopimusjärjestelmän lujittamisessa. Ratkaisut kuvastivat näiden maiden luokkarakennetta ja 1930-luvun talouslamasta tehtyjä johtopäätöksiä. Suomessa tosin näistä kahdesta kompromissista toteutui 1930-luvulla ainoastaan edellinen. Sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton punamultahallitus muodostettiin vuonna 1937.

Aineellisten etujen tasolla skandinaaviset luokkakompromissit perustuivat oletukseen, että työmies-kuluttajan ja maanviljelijä-tuottajan edut, samoin työntekijän ja työnantajan, saattoivat tukea toisiaan ja kansantaloutta. Oletus rikkoi näkemyksen etujen nollasummapelistä. Ideologisella tasolla, näin voidaan tulkita, tasa-arvon, tehokkuuden ja solidaarisuuden hyvä kehä sovitti yhteen kolmea erilaista pohjoismaisen modernisaation mentaalista juonetta: vapaan talonpojan idealisoitua perintöä, kapitalismin henkeä ja sosialismin utopiaa.

Tältä poliittiselta ja kulttuuriselta pohjalta oli mahdollista myöhemmin vahvistaa rinnakkain ja sovittaa yhteen kahta periaatetta. Toinen on niin sanotun universalismin mukainen ajatus kansalaisuuteen perustuvista sosiaalisista oikeuksista, toinen taas palkkatyön normaalius työn yhteiskunnallisena muotona.

Näiden periaatteiden yhteensovittamista edisti toisen maailmansodan jälkeen myös palkkatyöllä elävän niin sanotun uuden keskiluokan laajeneminen.

Julkisten palvelujen rakentaminen sai tärkeän sijan sosiaalisen kansalaisuuden ja palkkatyön normaaliuden yhtäaikaaisessa vahvistamisessa. Terveys-, hoiva- ja koulutuspalvelut muodostuivat universaaleiksi sosiaalisiksi oikeuksiksi samaan aikaan, kun ne loivat edellytyksiä palkkatyön laajentamiselle normina, käytännössä ennen muuta naisten ansiotyölle. Kuten monet ovat huomauttaneet, 1970-luvulta lähtien pohjoismainen sukupuolijärjestelmä on sisältänyt naisten kaksitahoisesta riippuvuudesta hyvinvointivaltiosta: ensiksikin sen luomasta sosiaalisesta infrastruktuurista, kuten lastenhoitopalveluista, jotka mahdollistavat ansiotyön kodin ulkopuolella, sekä toiseksi hyvinvointivaltion luomista työpaikoista työmarkkinoilla, jotka ovat Pohjoismaissa sukupuolen mukaan vahvasti segregoituneet (esim. Julkunen 1992, 17–53).

Pohjoismaisia hyvinvointivaltioita on mahdollista tulkita maallistuneen luterilaisuuden ilmentymänä (vrt. Stenius 1997; Sørensen & Stråth 1997). Niitä muovanneisiin periaatteisiin on kuulunut, että jokaisella on oltava oikeus täyttää moraalinen normi, jonka mukaan jokaisen velvollisuus on tehdä työtä. Normin merkitys on vaihdellut eri Pohjoismaissa. Täystyöllisyys omaksuttiin ohjelmalliseksi tavoitteeksi kaikissa Pohjoismaissa toisen maailmansodan jälkeen. Poliittinen sitoutuminen tähän tavoitteeseen oli kuitenkin Ruotsissa ja Norjassa vahvempaa kuin Suomessa ja Tanskassa. Työn asema moraalisena normina ei suinkaan ollut Suomessa heikompä kuin Ruotsissa. Sitä vastoin voidaan sanoa, että suomalaisen työyhteiskunnan normistossa työ velvollisuutena pysyi korostuneempana kuin Ruotsissa, jossa taas työllä oikeutena on ollut vahvempi sija. Tällä oli taustansa yhteiskunnan sosiaalisessa rakenteessa – pitempään jatkuneessa maatalousvaltaisuudessa – mutta myös poliittisessa hegemoniassa. Vuoden 1918 sisällissodan jälkeen, itse asiassa 1950-luvulle saakka, itsenäisten pienviljelijöiden kerrostuman vahvistaminen näyttäytyi suurelle osalle porvarillista Suomea yhteiskuntajärjestyksen turvana. Tässä katsannossa itsenäisen talonpojan oma työ asetettiin kollektiiviseen teolliseen palkkatyöhön perustuvia uhkia vastaan.

Hyvän kehän ideologia ei saanut Suomessa samaa voimaa kuin Ruotsissa. Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä, vähintään 1960-luvulle saakka, suomalaisessa politiikassa erottui kaksi tasoa. Yhtäältä siinä vaikuttivat vanhat, vahvat ideologiset perusvastakohdat. Erik Allardt luetteli ne 1960-luvulla: maalaiset ja kaupunkilaiset, työväenliike ja porvaristo sekä kommunistit ja muut (Allardt 1964, 144–151). Toisaalta käytännön poliittista prosessia ohjasivat lyhyen tähtäyksen intressikonfliktit ja -kompromissit siten, että

rajoina oli se, minkä valtion virkamiehet sekä vientiteollisuus kykenivät määrittelemään kansallisiksi taloudellisiksi välttämättömyyksiksi.

Suomalainen hyvinvointivaltio, myös sen universalistiset piirteet, on kehittynyt erilaisten erityisintressien ja erityisnäkökohtien pragmaattisen kilpailun ja yhteensovituksen prosessissa. Tämä näkyy selvästi esimerkiksi eläkepolitiikan historiassa (Salminen 1993). Eläkepoliittiset ratkaisut olivat kuitenkin myös suunnittelevan järjen luomuksia, teknokraattisen tiedon aikaansaannoksia. Ja suomalaista eläkejärjestelmää rakentaneilla asiantuntijoilla oli ja on voimakas tietoisuus siitä, että juuri he edustivat kansallista yhteishyvää.

Suomessa valtiokoneistolla ja virkamiehillä on ollut keskeinen sija sosiaalisen tiedon ja suunnittelukapasiteetin haltijoina. Tässäkin voidaan tunnistaa ero Ruotsiin. Ruotsalaisen "sosiaalidemokraattisen" hyvinvointivaltion vaiheissa näkyy ajattelu- ja toimintatapa, jonka mukaan valtio voidaan vallata ja muovata poliittisen tahdon välineeksi. Suunnittelu on tuon välineen käyttämistä. Suomessa luottamus valtioon on ollut toisenlaista – osin hegeliläisen tradition, osin suomalaisen poliittisen järjestelmän konkreettisen historian pohjalta. Suomessa suunnittelevaa järkeä ei ole ajateltu niinkään poliittisena kysymyksenä siitä, miten valtiota käytetään hyväksi, vaan pikemminkin valtion itsensä sisäisenä ominaisuutena.

Virkamiehet ovat asiantuntijoina toteuttaneet tuota valtion järkeä ja omaksuneet tällöin kaksi tehtävää suhteessa erityisintressien konflikteihin ja kompromisseihin. He ovat näyttäneet, missä rajoissa kompromissit on tehtävä, sekä kääntäneet kompromissit funktionaalisten välttämättömyyksien kielelle, toisin sanoen siirtäneet kulloinkin käsiteltävän asian etujen sfääristä tarpeiden sfääriin ja politiikan sfääristä hallinnon sfääriin. Kaiken kaikkiaan suunnittelu ja kompromissit eivät ole olleet toisiaan poissulkevia hyvinvointipolitiikan toteutustapoja.

Hyvinvointivaltio ja kylmä sota

Toisen maailmansodan jälkeen ruotsalaiset, erityisesti ruotsalaiset sosiaalidemokraatit, määrittivät oman yhteiskuntansa vailla turhaa vaatimattomuutta "kolmanneksi tieksi" amerikkalaisen kapitalismin ja neuvostokommunismin välissä. Kaikki nämä tiet vaativat itselleen jonkinlaista yleispätevyyttä. Suomessa sen sijaan hyvinvointivaltiollisia rakenteita luotiin, paitsi myöhemmin kuin Ruotsissa, ilman tuollaista ideologista latausta, pragmaattisesti, niin että varta vasten kartettiin sosiaali- ja talouspoliittisten ratkaisujen julkista

suhteuttamista kylmän sodan rintamalinjoihin. Sosiaalipolitiikka sidottiin välttämättömyyteen, taloudellisen kasvun välttämättömyyteen, useimmiten niin, että kasvu loi resurssit ja rajat sosiaalisille uudistuksille. Välttämättömyyden paatos oli kuitenkin vahva myös silloin, että kehiteltiin näkemystä, että sosiaalinen tasoitus oli keino vahvistaa taloudellista kasvua.

Tällaista näkemystä kehitti Pekka Kuusi teoksessaan *1960-luvun sosiaalipolitiikka* vuodelta 1961. Kuusi vetosi pakkoihin, jotka johtuivat Suomen sijainnista kahden elinvoimaisen, tulevaisuuteen suuntautuneen kasvuyhteiskunnan välissä, nimittäin Ruotsin ja Neuvostoliiton. Suomi oli jo menettänyt työvoimaansa länteen ja oli vain ajan kysymys, milloin vielä valtavampi siirtolaisvirta suuntautuisi itään. "Jos mielimme Ruotsin ja Neuvostoliiton, kahden kasvutietoisien ja -kykyisen kansan, välissä jatkaa omaa elämäämme, me olemme tuomitut kasvamaan." (Kuusi 1961, 34.)

Suomen itsenäisyyden 50-vuotisjuhlavuonna 1967 ilmestyi Jouko Siiven teos *Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon*. Loppupohdinnassaan Siipi totesi, että "Suomi on kansainvälisesti mitaten nyt hyvinvointivaltio". Ongelmia oli silti jäljellä ja uusia tulossa. "Kaupallisesti ja taloudellisesti yhdentyvässä maailmassa on suomalaisen hyvinvoinnin kohtaloa vaikea povata. Paljon riippuu siitä, näemmekö asiamme oikein. Vuonna 1985 saattaa Suomi sijaita noin kahdeksan miljoonan asukkaan Leningradin, kahdeksansataatuhantaisen Murmanskin ja kahden ja puolen miljoonan ihmisen Tukholman muodostaman kaupallisen ja kulutuksellisen voimakolmion sisällä. Mikä on tällöin asemamme? Se voi olla sama kuin kolmen suurehkon kaupungin keskivälille jäävän maalaiskunnan, jonka olemassaolo havaitaan vain kirkonkylän baareissa poikkeavista kiitolinja-autoista. Ja nuo baaritkin saattaa tuhon partaalle yksi hyvänpuoleinen tienoikaisu." Siipi ei kuitenkaan hylännyt kaikkea toivoa siitä, että Suomen näivettyminen Murmanskin, Leningradin ja Tukholman kolmion väliin voitaisiin estää: "Me voimme kuitenkin asettaa kolmion kannalle oman kaupallisen ja kulutuksellisen voimakoksemme, niin suuren, että se on pakko havaita ja ottaa huomioon taloustoiminnassa. Sekin on tietenkin vain yksi mahdollisista vaihtoehdoista." (Siipi 1967, 256–261.)

Siipeä ei voinut syyttää vasemmistolaisuudesta, mutta Neuvostoliiton taloudellisen voiman kasvuun hänkin uskoi. Niin Kuusen kuin Siiven tekstistä ilmenee, että suomalaisten tavoitteenasettelujen oikeuttamiseksi niiden kansainvälisiä ehtoja oli edullista käsitellä eräänlaisen konvergenssiteorian viitekehyksessä. Siinä häivytettiin yhteiskuntajärjestelmien vastakohtat. Ruotsi ja Neuvostoliitto edustivat kumpikin samaa maailmanhistoriallista ilmiötä, modernisoituvaa teollistuvaa yhteiskuntaa.

Niin Suomen erityistapauksessa kuin yleisemminkin hyvinvointivaltion historia on aivan liian harvoin suhteutettu kylmän sodan historiaan. Paljolti harhaisen informaation nojalla luodut käsitykset – useimmiten uhkakuvat – reaalisosialismin vahvistumisesta olivat tärkeänä pontimena länsieurooppalaisten hyvinvointivaltioiden rakentamiselle ja ylläpitämiselle. Muutos, jota on kutsuttu hyvinvointivaltioprojektin päättymiseksi, osui yhteen sen kanssa, että kapitalismista tuli globaali talousjärjestelmä vailla varteenotettavaa haastajaa.

Hyvinvointivaltio osana kilpailukyky-yhteisön projektia

Pidettiin "hyvinvointivaltioprojektin päättymistä" sitten osuvana tai ongelmallisena muutoksen luonnehdintana, hyvinvointivaltion päättymistä tämä muutos ei ole merkinnyt. Se ei ole merkinnyt myöskään projektien päättymistä, vaan pikemmin niiden alkamista. Projekti-ideologia tuntuu olevan voimistumassa eikä heikkenemässä; projekti näyttää olevan ennemminkin postmoderni kuin moderni ajatusmuoto. Ja näyttää siltä, että hyvinvointivaltio on muovattavissa osaksi vaikutusvaltaista projektia. Se ei kuitenkaan ole hyvinvointivaltioprojekti, vaan kansallisen kilpailukyky-yhteisön projekti.

Kun aiemmin kansallisen yhteiskunnan poliittiselle agendalle kuuluneet kysymykset muuttuvat globaalien markkinoiden asettamiksi ulkoisiksi välttämättömyyksiksi, kansallisen "kuvitellun yhteisön" (Anderson 1983) ajatus voi terävöityä. "Meidän" on osoitettava houkuttelevuutemme niiden ylikansallisten päätösten edessä, jotka ohjaavat rahavirtoja, investointeja, työpaikkojen sijaintia. Kansallinen kilpailukyky-yhteisö näyttäytyy darwinistisena, esipoliittisena toimijana. Muutoksen ei kuitenkaan tarvitse merkitä jyrkkiä institutionaalisia katkoksia.

Pohjoismainen luottamus kasvavan talouden, laajenevan demokratian ja lisääntyvän tasa-arvon hyvään kehään sisälsi sen, että tasa-arvo ja solidaarisuus olivat sekä keinoja taloudellisen tehokkuuden kohottamiseksi että päämääriä, joiden saavuttamiseksi talouskasvu oli keskeinen keino. Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä, ennen 1980-lukua, tämä luottamus hallitsi julkisen keskustelun odotushorisonttia.

Olisi väärin väittää, että uudet kilpailukyvyn imperatiivit olisivat työntäneet sosiaaliset, ekologiset ja moraaliset näkökohdat ulos agendasta. Pikemminkin näiden imperatiivien voima ilmenee siinä, että tavattoman paljon "hyviä asioita" voidaan tulkita kilpailueduiksi ja siten alistaa kilpailukyvyn argumentille.

Tasa-arvon merkitys on tältä kannalta huomionarvoinen kysymys. Pohjoismaisissa nykykeskusteluissa on näkyvillä jännite sen välillä, mitä pidetään kilpailukyvyyn institutionaalisina *edellytyksinä*, mitä taas kilpailukyvyyn keskeisenä *sisältönä*. Esimerkiksi työelämän osallistumiskäytäntöjä, niitäkin jotka rakentuvat ammattiyhdistysten ja luottamushenkilöiden edustukselle, pidetään laajalti kilpailuetuina, samoin jopa korkeita sosiaalisia normeja. Tätä voidaan pitää osoituksena luottamuksesta tasavertaisuutta tukeviin instituutioihin kansallisen kilpailukyvyyn edellytyksinä. Samaan aikaan kuitenkin kilpailukykyisen yhteisön tosi jäsenyyden ehtona on yksilöllinen kilpailukyky. Tämä taas muodostuu kommunikatiivisista ja innovatiivisista taidoista sekä kyvystä tarkkailla itseään alati kilpailukyvyyn näkökulmasta (Kettunen 1999, 128–136).

Uudella 'hyvinvointiyhteiskunnalla' – tämä käsite on esimerkiksi puolueohjelmissa syrjäyttämässä hyvinvointivaltion – näyttää olevan uudet Janus-kasvot. 'Sosiaalinen' lohkeaa kahteen suuntaan. Yhtäältä 'hyvinvointiyhteiskunnan' instituutiot muodostuvat innovatiivisen kilpailukyky-yhteisön infrastruktuuriksi. Siinä on myös "sosiaalinen pääoma" arvossaan. Toisaalta 'sosiaalisen' merkitykseksi tulee "rauhallisen rinnakkainelön turvaaminen uuden talouden ulkopuolella ja sisäpuolella olevien välillä" (Sabel 1994, 143), tehtävä, jota täytetään esimerkiksi niin sanotun aktivoivan sosiaalipolitiikan keinoin.

Kirjallisuus:

- Allardt, Erik: *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*. WSOY: Porvoo, 1964.
- Anderson, Benedict: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso: London, 1983.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma: *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Vastapaino: Tampere, 2000.
- Esping-Andersen, Gösta: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity Press: Cambridge, 1990.
- Julkunen, Raija: *Hyvinvointivaltio käännekohdassa*. Vastapaino: Tampere, 1992.
- Karvonen, Lauri: *"Med vårt västra grannland som förebild". En undersökning av policydiffusion från Sverige till Finland*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo akademi forskningsinstitut, nr 62. Åbo Akademi: Åbo, 1981.
- Kettunen, Pauli: The Nordic Model and the Making of the Competitive 'Us'. Teoksessa Paul Edwards & Tony Elger (eds): *The Global Economy, National States and the Regulation of Labour*. Mansell: London & New York, 1999.
- Kettunen, Pauli: *Kansallinen työ. Suomalaisen suorituskyvyn vaalimisesta*. Yliopistopaino: Helsinki, 2001 (Kettunen 2001a).

- Kettunen, Pauli: The Nordic Welfare State in Finland. *Scandinavian Journal of History*, Vol 26, No. 3, 2001 (Kettunen 2001b).
- Kuusi, Pekka: *60-luvun sosiaalipolitiikka*. WSOY: Porvoo, 1961.
- Sabel, Charles F.: Flexible Specialisation and the Re-emergence of Regional Economies. Teoksessa Ash Amin (ed.): *Post-Fordism. A Reader*. Blackwell: Oxford UK & Cambridge USA, 1994.
- Salminen, Kari: *Pension Schemes in the Making. A Comparative Study of the Scandinavian Countries*. Studies 1993:2. The Central Pension Security Institute: Helsinki, 1993.
- Siipi, Jouko: *Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon*. Tammi: Helsinki, 1967.
- Stenius, Henrik: The Good Life is a Life of Conformity: The Impact of Lutheran Tradition on Nordic Political Culture. Teoksessa Øystein Sørensen & Bo Stråth (eds.), *The Cultural Construction of Norden*. Scandinavian University Press: Oslo, 1997.
- Sørensen, Øystein & Stråth, Bo: Introduction: The Cultural Construction of Norden. Teoksessa Øystein Sørensen & Bo Stråth (eds.): *The Cultural Construction of Norden*. Scandinavian University Press: Oslo, 1997.

* * *

Kirjoittaja Pauli Kettunen on poliittisen historian professori Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitoksessa.

ENNEN JA NYT
Historian tietosanomat